

Holbergs to ældste historiske Arbejder, deres Kildeforhold og hvad de fortæller om Forfatterens daværende Udvikling og Personlighed.

AF

TH. A. MÜLLER

Da Holberg 1708 var vendt tilbage fra England, skrev han under sit Ophold paa Borchs Kollegium 1709—14 fire historiske Arbejder, vel for at skaffe sig Adgang til en Stilling ved Københavns Universitet. De to første af dem, hvormed det følgende skal beskæftige sig, er en Europashistorie, »Introduction til de fornemste europæiske Rigers Historie, fortsat indtil disse sidste Tider« (1711), og en Redegørelse for de indre Forhold i 3 af de Stater, hvis politiske Historie er behandlet i Introductionen, nemlig Tyskland, England og Holland; den kom 1713 under Titlen »Anhang til de europæiske Rigers Historie«. De hører til Holbergs mindst læste Værker, og — særlig for Introductionens Vedkommende — ikke med Urette. Men i én Retning har de ret stor Interesse; de giver nemlig Oplysning om Holbergs Udvikling og Personlighed, da han vendte hjem efter sine første store Udenlandsrejser til Holland og England, og om hvad Betydning disse Rejser egentlig har haft for ham.

I Almindelighed tillægger man som bekendt disse Rejser meget stor Betydning for Holbergs Udvikling, særlig da Englandsrejsen; paa den skal han først være bleven indviet i de moderne Synsmaader, han bringer til et Danmark, der endnu levede i det

17de Aarhundrede¹. Og de to omtalte Værker sættes almindelig højt. Francis Bull kalder — trods stærke Indvendinger mod dette Ungdomsværk — Introductionen »en Bedrift i Danmark—Norges Aandsliv²«; og »Anhangets« Skildring »af England og engelske Forhold, som han havde et virkeligt Kendskab til, er klog og levende, udførlig og forstaaelsesfuld, bygget paa en Rigdom af Kilder og fyldt af Holbergs Personlighed; den bærer stadig Bud om hans skarpe Iagttagelsesevne og hans varme Beundring for Englænderne;«³ som Eksempler nævnes Holbergs Skildring af den engelske Litteraturs Tilstand og hans Forsvar for Englænderne mod Scaliger⁴. Mod denne Betragtning kunde paa Forhaand tale, hvad vi ellers fra det første Levnedsbrev ved om den ganske unge Holbergs Personlighed i disse Aar; ogsaa om Studieforholdene i Oxford. Og en Undersøgelse af Værkernes Kildeforhold og Modenhed vil vise sig heller ikke at være gunstig for den anførte Opfattelse.

Den Ludvig Holberg, der 1704 til sine Slægtinges Forargelse brød af fra den almindelige borgerlige Løbebane og rejste til Holland, var jo ikke en moden Mand. Det var en spinkel, kolerisk Dreng paa 19 Aar, ukuelig og selvfølende, foreløbig mest i sin Egenskab af teologisk Kandidat med laud⁵ og for sine Sprog-

¹ F. Eks. Georg Brandes: Ludvig Holberg 1884 S. 9, 22. om hans og den anden store Reformator Peter den Stores Ophold i »Brændpunkterne for Tidens Kultur, Holland og Oxford«. — En Forfatter som Viljam Olsvig (H. og England S. 258) vil i Englandsrejsen se Udgangspunktet for hele Holbergs senere Virke; Holbergs Navn bliver »et Udtryk for Modsætningen mellem London—Oxfords moderne Kultur af 1700 og den gamle neder-sachsiske Dannelselse i København; dennes Elementer var den dansk-lutherske Kirkes teologiske Skole, den franske Enevældes forældede System o. s. v.«

² Bull og Paasche: Norsk litteraturhistorie II, 273.

³ Fr. Bull: H. som historiker S. 29 ff.

⁴ Begge disse Eksempler er af Holberg ordret afskrevet efter hans engelske Kilde (se senere S. 20).

⁵ »Man maa ikke tro, at man i noget som helst Hus, hvor jeg ved mine Landsmænds Hjælp blev introduceret (i Amsterdam) gav mig den Hædersplads, som jeg dog med Rette kunde gøre Krav paa i min Egenskab af teologisk Kandidat med laud; ja stundom maatte jeg staa op, medens Skippere og begede Styrmand sad ned« (Holbergs Levned v. Winkel Horn S. 24).

kundskaber. Han er i disse Aar — trods den urokkelig hæderlige Grundvold i sin Karakter — flere Gange af Pengemangel inde i lidt tvivlsomme Situationer: Forsøg paa et luske bort fra Værts-husgæld; Optagelse af Laan hos amsterdamske Veksellerere, sagtens paa Slægtninge i Bergen, som han ikke skøtter om at gense; endnu paa Englandsrejsen faar han en Studenterkammerat til at tage med, uden at Moderen ved, hvor han er bleven af, og denne Kammerat optager efter Holbergs Eksempel i Amsterdam mod Kaution af en norsk Købmand i London Laan paa Moderens Navn, hvoraf de to Venner saa lever højt i London og paa Værts-hus i Oxford, indtil Moderen beordrer den flygtede Søn under Opsyn af den danske Præst i London og snarest hjemsendt; for Pengenes Skyld til stor Sorg for Holberg; til denne Side af Holbergs Liv hører maaske ogsaa hans Følgeskab i Holland — uvist i hvad Egenskab — med »en moskovitisk Edelmand«¹. Det var næppe helt uden Grund, naar Holbergs Ven, Professor Anchersen i Indskriften paa Holbergs Ligkiste — som Relief for hans senere Ophøjelse — sagde, at han i sin Ungdom havde været en »erro et peregrinator pedester«², han havde da utvivlsomt en Tid ført noget af en Vagabondtilværelse. Disse Udslag af ungdommelig Forfløjenhed forsvinder imidlertid i Oxford, hvor han som bekendt opholder Livet som Musik- og Sproglærer og ved Fri-borde paa Kollegierne; han er her afholdt af Studenterne for sin Soliditet og Sædelighed, Grundtræk i hans Karakter, der nu kom ovenpaa. Hvad Hensigt han har haft med sin mislykkede Hollandsrejse, omtaler han ikke, saa lidt som hvad han har set

¹ Dette omtales i H.s Ansøgning om at blive Professor 1714. I sine Lev-nedsbreve kommer han ikke ind paa dette dog i og for sig interessante Be- kendtskab.

² Københavns Lærde Tidender 1754 S. 34. At Ordet »erro« ikke i Ancher- sens Mund har en poetisk Betydning som »farende Svend« (Vilh. Andersen), viser Oversættelsen af den latinske Indskrift sst. S. 36: »en som paa sin Udenlandsrejse maatte saa godt som betle sig frem og gaa til Fods«, og endnu mere den paafølgende Diskussion om, hvorvidt det var passende at kalde Baroneren for »erro« (»Landløber, Landstryger«) sst. S. 65—66, hvilket jo var uforment, hvis Ordet havde en fin Betydning.

og lært paa den¹; maaske har han i sin Ungdommelighed tænkt sig noget æventyrlig stort i Smag med det, han senere lader Niels Klim opleve. Paa Englandsrejsen ved han derimod, hvad han vil; han vil paa det bodleyanske Bibliotek skrive — ikke en Bog om moderne Ideer — men en Geografi med historiske Afsnit; og Maalet er det borgerlige »at faa Plads blandt Skribenter i en ung Alder«, vel ogsaa aabne sig Adgang til en Universitetsstilling i København. Og de Interesser, han omtaler hos de Oxfordstuderter og Lærde, han omgaas og hvori de er ham overlegne, er netop dem, som vi andensteds fra ved dreves særlig i Oxford: bibelsk Filologi og Exegese, Patristik og Kirkehistorie, et Fag der ikke doceredes i København, samt Haandskriftlæsning og klassisk Filologi. Ikke et Ord om Bekendtskab med moderne radikale Anskuelse af nogen Art. Oxford var jo nemlig slet ikke det Sted, man skulde søge hen for at lære dem at kende. Det var vel nemlig en grundkonservativ By. Universitetslærerne, Bibliotekarerne ved det bodleyanske Bibliotek, Studenter og Borgere var fanatiske Tilhængere af Stuarterne og Enevælden og Høj-kirkelige; fritænkernes Anskuelse taaltes ikke; Bibliotekaren ved det bodleyanske Bibliotek, Dr. Hudson, var ildeset af Regeringen for sine reaktionære Anskuelse, og Underbibliotekaren Thomas Hearne mistede 1716 sin Stilling, fordi han stadig opsatte at aflægge Ed til Hannoveranerne². Holbergs Omgang var endnu i Paris 1714 for en stor Del landflygtige Jacobiter. Og ved Universitetet i Oxford var Proverne mindst lige saa teologisk-formalistiske som i København; endnu et Par Menneskealdre efter Holbergs Besøg var de efter samtidige Beretninger ganske paradiske, ofte det rene Humbug.³

At Studierne i Oxford ikke har betydet noget i Retning af et

¹ Han siger kun, at han ved et 11 Dages fornujligt Liv i Begyndelsen af Rejsen har »mættet sine nysgerrige Ojne og set, hvad Holland især er stolt af« (Levnedsbrev W. Horn S. 24).

² Dictionary of national biography XXV, 338. XXVIII, 151.

³ A. D. Godley: Oxford in the 18. century, 1909 S. 172—78. Eksaminationen til B. A. foregik endnu i Slutningen af 18 Aarh. privat, og Studenterne valgte selv Eksaminatorerne. Prover paa mærkelige Emner og Former for Disputatser fra 1780 efter »Gentlemans Magazine« sst.

Gennembrud, ses ogsaa af, at de første videnskabelige Arbejder, Holberg udsendte efter at være vendt tilbage fra England til København, intet har med engelsk Videnskabelighed at gøre. Deres Forbilleder er tysk, og det er ikke en engelsk Lærd, men Prof. jur. Chr. Reitzer, en af de ikke faa udmærkede Mænd ved Københavns Universitet, der viser ham hen til den Retning i tysk Videnskabelighed, som for Holberg betegner det første aandelige Gennembrud¹. Forbilledet for Holbergs første historiske Arbejder er som bekendt Sam. Pufendorf, der jo havde søgt at skabe en praktisk og verdslig Verdensmands- og Embedsmandsdannelse ved Siden af Universiteternes, der jo nærmest var Præsteskoler; og Fagene i den nye Dannelse skulde være Kundskab til Staternes Historie og indre Forhold, særlig i moderne Tid, og Ret opbygget paa naturligt (ikke bibelsk) Grundlag. Værker, hvori hans nye Syn kommer frem, er hans »Einleitung zu der Historie der vornehmsten Reiche und Staaten so jetziger Zeit in Europa sich befinden« (1682 ff.), hvoraf 2det Bind helt optages af Sveriges Historie, samt hans store »Jus gentium et naturæ« (1672). Hans »Einleitung« siges paa Titelbladet netop at være skrevet »for unge Statsmænd«; den giver en Oversigt over hvert af de europæiske Rigers politiske Historie og efter hvert af dem en mønstergyldig Oversigt over deres Befolknings Karakter, Næringsveje, Forfatning, Religion og politiske Magtstilling. Det er denne »Einleitung«, Holberg efterligner i sin »Introduction«, men den kulturhistoriske Oversigt, som Pufendorf giver efter hvert

¹ Francis Bull mener, at »Arbejdet (med Introductionen) formodentlig praktisk talt skulde være gjort færdig under Opholdet i Oxford, saa bare Renskrivningen er foretaget i København« (Holberg s. Historiker S. 28). Det er næppe rigtigt, da det Arbejde, H. havde under Hænder i Oxford, ikke var en Historie, men en Geografi; det historiske Stof i hans Arbejde skulde efter hans egne Ord (S. Skr. I, 7) kun være »et kort Begreb af de vigtigste Landskabers Historie« føjet til Geografiens Landsbeskrivelse, en Karakteristik, der jo slet ikke passer paa Introductionen. Og det kan jo først være efter Ankomsten til København, at han fik at vide, at der var kommen en konkurrerende Geografi, og forandrede sin Plan. — Chr. Reitzers Betydning se Jul. Paludan: fransk-engelsk Indflydelse paa dansk Litt. i H.s Tidsalder S. 140 ff.; Just Bing: L. H. S. 27.

Lands Historie, faar han ikke Plads til i selve »Introductionen«; den giver han et Par Aar senere i et »Anhang«, hvor han dog kun naar at behandle 3 af Staterne, nemlig Tyskland, England og Holland. 1715—16 efterlignede han ogsaa Pufendorfs *jus gentium* i sin »Natur- og Folkeret«. Det er som sagt med de første to Værker, vi skal beskæftige os, som Vidnesbyrd om Holbergs Tilstand ved Hjemkomsten fra England; vi skal se, hvorvidt de er skreven af en moden, selvstændig Mand; og hvad de fortæller om Holbergs politiske, religiøse og videnskabelige Anskuelse; om de er en Reformators eller ikke.

Allerede Andreas Hojer har i Indledningen til sin »Dänne-marckische Geschichte« (1719)¹ betegnet Holbergs Introduction som et Arbejde, han ikke vilde medtage blandt brugelige Haandbøger paa Grund af dens »Mangel paa nødvendige Henvisninger, og fordi den undtagen for de sidste Tider næsten helt igennem følger Pufendorf«. Afhængigheden af Pufendorf falder ogsaa straks i Øjnene for hele Opbygningen af Værket; selve Titlen er jo nærmest en Oversættelse af Pufendorfs; saa følger som hos Pufendorf to Fortællinger, en til Kronprinsen og en til Læseren, og derefter de enkelte europæiske Staters Historie i nogenlunde samme Orden som hos Pufendorf og med nogenlunde lignende Stofvalg. Hojers noget summariske Karakteristik er dog ikke helt retfærdig. Holberg har nemlig foruden Pufendorf benyttet ikke faa nyere, ofte store Værker om de Lande, han skildrer. Særlig gælder det for Englands Vedkommende, men ogsaa for andre Lande som de nordiske Riger, Spanien og Polen har han benyttet særlige Fremstillinger. En Fortegnelse over de Værker, Holberg selv anfører som sine Kilder, er efter Holbergs Citater givet af Francis Bull og Sigurd Høst. Den ser helt anelig ud og Holberg har ogsaa læst og benyttet en hel Del af dem², selv om

¹ Efter Hojers Ord kunde det se ud, som om han herved blot sigtede til Afsnittet om Danmark, hvor Holberg netop ikke følger Pufendorf, men Huitfeldt. Hojer tænker dog aabenbart paa Introductionen som Helhed.

² De citerede Oldtidsforfattere har han næppe benyttet, selv om han har kendt flere af dem fra sin Eksamenslæsning. Carl S. Petersen har i Holb. S. Skr. I, VIII. som en rimelig Kilde til Oldtidsafsnittets Citater henvist til Joh.s Cluverius: *Historiarum totius mundi epitome* (1631).

der ikke sjældent er et Misforhold mellem de store Værker, der i Margen anføres som Kilder, og de faa Sider, der er kommen ud af dem i Introductionen; til Tekstens ene Side om den jugurthinske Krig havde Holberg næppe behovet Sallusts Værk, der anføres i Margen; og til de $4\frac{1}{2}$ smaa Oktavsider om henholdsvis Henrik 8 og Elisabeth ser det drabeligt ud at finde anført som Kilde Rich. Bakers to »Kroniker« paa henholdsvis 69 og 120 store Foliosider¹. Med Hensyn til Benyttelsen af Stoffet i sine Kilder er han lige saa uselvstændig som med Hensyn til den fra Pufendorf tagne Ordning. Overalt hvor Fortællingen bliver lidt bredere, følger han sine Kilder meget nøje, ofte ret ordret eller med faa Forandringer. Francis Bull har anført et Par ikke særlig graverende Eksempler paa Afhængighed af Pufendorf². Ved Sammenligning af Holbergs Tekst med Pufendorfs vil man finde flere og større Eksempler, hvor Ordlyden følges ganske anderledes nøje³, og det samme er Tilfældet overfor de engelske og nordiske Kilder. Prøver herpaa gives S. 25; de kan forøges med mange flere. Et ganske typisk Eksempel paa Holbergs Arbejdsmetode afgiver Dedikationen foran i »Introductionen« til Kron-

¹ Rich. Baker: A Chronicle of the Kings of England from the Roman government unto the death of King James. 1643. Chronicles of Henry VIII. Chr. of Elizabeth.

² H. som Historiker S. 23, 24. C. Paludan-Müller er den første, der har henledt Opmærksomheden paa et ret ordret Laan hos Holberg fra Pufendorf, nemlig det nedenfor anførte Sted i Dedikationen, hvor der gores opmærksom paa Nyttens af Studium af Forfædrenes Historie for Kronprinsen og de antike Paralleler (Dansk Historiografi i 18. Aarh. S. 36).

³ Skønt Holberg i Afsnittet om Sverige benytter Pufendorf stærkt, anfører han kun en Gang lige i Begyndelsen dette sit beundrede Forbillede og for at desavouere ham. Derimod citerer han, særlig i Begyndelsen, foruden Snorre, stadig Joh.s Messenius' store Værk »Scandia illustrata«, som Pufendorf havde benyttet i Manuskript og som nu lige var bleven trykt (1700—1705), og fortæller, at »hans Orden (vel af Kongerne) vil jeg udi den svenske Historie følge«. Grunden til denne Afstandtagen og Fortielse er vel, at Pufendorf som svensksindet var ildeset i Danmark og ikke kunde benyttes af en patriotisk Dansker. Det er ogsaa derfor, at han senere overfor Hojer saa stærkt hævder, at han har uddraget Introductionens faa Blade om den danske og norske Historie af Huitfeldt og Snorre, ikke af Pufendorf, som vor Autor (Hojer) af ond Hu opdigter. (Dissertat. de historicis Danicis; Saml. Skr. II, 10.)

prinsen, den senere Christian VI. Holberg har aabenbart ikke rigtig vidst, hvorledes en saadan højtidelig Henvendelse formedes. Men nu havde til alt Held Pufendorf skrevet en saadan Dedikation til en Kronprins, den senere Karl 12, foran i andet Bind af sin »Einleitung«; og hans Forlægger Fr. Knoch i Frankfurt a. M. en lignende i Værkets første Del til en Arveprins, Ernst Ludwig af Hessen¹. Holberg laver sig da en ny Dedikation til sin Kronprins ved først ret ordret at tage et Stykke af Pufendorfs Tilegnelse: en Undskyldning for, at han benytter Prinsens høje Navn til at »forskaffe sit Værk nogen Gunst og Anseelse«; dernæst fra Boghandlerens Fortale en ogsaa ret ordret Omtale af den Nytte, Kronprinsen kan have ved i det foreliggende Værk at stifte Bekendtskab med sine Forfædres højpriselige Eksempler, ligesom Scipio, Aleksander Magnus og Jul. Cæsar var bleven opflammet af at læse om den persiske Monark Kyrus', Achilles' og Alexanders heroiske Kvaliteter; og saa til Slut ligeledes fra Boghandlerens Fortale en Forsikring om, at han uden Afladelse vil bede Gud altid bevare hans kongl. Højhed i alle kongelige Dyder, sin Frygt og den evangeliske Sandhed, saa at han kan »opnaa og højpriseligst ziire sine Højlovlige Forfædres udødelige Dyder.«

For flere Landes Vedkommende som Frankrig, Tyskland, Rusland og Nederlandene angiver Holberg ikke sine Kilder; det er undertiden som ved Begyndelsen af Nederlandene ret ordret Pufendorf. Af særlig Interesse vilde det være at faa at vide, hvorfra Holberg har sine 200 Sider om den nyeste Historie, 1697 til o. 1708; derom siger han intet. Det kan være fra Aviser, men ogsaa fra et af Tidens mange Kompendier og Annaler, hvorpaa den uoverskuelige Sammenhobning af Kendsgerninger kunde tyde; Forlæggene findes i hvert Fald næppe i Københavns Biblioteker².

¹ Mulig har H. ogsaa faaet Ideen til at tilegne Kronprinsen sit Værk fra sine to Forbilleder.

² Sig. Host gisner i sin smukke Bog »om Holbergs historiske Skrifter« (S. 8) paa, at Kilden kan være »Theatrum Europæum«, et uhyre Folioværk i 21 Bind, der udkom 1633—1718, en Krønike over vigtige Begivenheder i Politik, Religion o. s. v. fra Aar til Aar og fra Dag til Dag. Men en Sammenligning viser, at det ikke kan være Kilden; det var, da Introductionen udkom, heller ikke naaet længere end til 1700. (Bd. XV. 1707).

Holberg kan i Introductionen vurdere baade Kilder og Forhold forstandigt. Men ved Siden heraf er han ikke blot i Kildemen ogsaa i Realkritiken ikke sjældent besynderlig principløs. De ældre Historikere havde jo den nationale Ærgerrighed at konstruere deres Landes Kongerække og Historie tilbage til Syndfloden, subsidiært til den trojanske Krig. Pufendorf forbigaar denne Fabelhistorie undtagen for Sveriges Vedkommende, hvor han jo som svensk Embedsmand ikke turde forringe Sveriges Berømmelse. Holberg kan til Tider være kritisk indstillet overfor denne Del af Historieskrivningen, f. Eks. undre sig over, at spanske Skribenter »sammenvæve en Historie fra Syndflodens Tider og giver hele Sækkerfulde af Konger, som dog af sincere Skribentere er altsammen anset som Fabler«; men han fortsætter saa med en besynderlig Logik: »ikke desmindre, eftersom mange Skribentere taler derom, vil jeg det ej heller ganske forbigaa, men kortelig opregne disse fabelagtige Konger«, hvad han saa anvender fire Sider paa. Og ikke blot i Oldtiden men ogsaa i den nyere Tid refereres undertiden de mærkeligste Fabler, som Holberg senere vilde vise en munter Vantro, ganske i samme Plan som den virkelige Historie. Om den polske Konge Popielus 2 fortællendes der, at han paa sin Dronnings Anstiftelse lod sine Farbrødre omkomme ved Forgift, og derpaa fortsættes der: »endel fortæller underlige Historier om hans Død, nemlig at han tillige med sin Fyrstinde blev opædt af Mus«¹. Og som en værdifuld Tilføjelse til Pufendorfs Fremstilling, der her følges, meddeler han om de Kristnes Nederlag i Slaget ved Liegnitz: »der fortællendes, at de Tartarer førte paa en Stang et fortryllet Hoved, hvoraf gik saadan Stank, at de Kristne deraf bleve ganske udmattede og toge Flugten. Paa Valstæden fandtes Henricus Pius tilligemed saa mange Kristne, at de Tartarer fyldte ni Sækker med Ører«².

Som Stofsamlingen er ogsaa Planen og Fremstillingen i Værket ringe. Nogen Beregning over, hvor meget Stof der kunde blive Plads til i Værket og de enkelte Afsnit, har Holberg ikke

¹ Introduction. Saml. Skr. I, 343. Sml. dog Pufendorf: Einleitung Udg. 1728 I, 791.

² Introd. Saml. Skr. I, 345.

lagt. Han har skrevet løs, indtil han, da han er kommen ret langt frem med Arbejdet, som han naivt fortæller, »fornam, at Bogen vilde blive for tyk«, hvis han fortsatte¹. Han udelader derfor ganske roligt af sin Fremstilling saa vigtige Afsnit som Italien, Paven, Schweiz og Tyrkiet ligesom Kapitlerne om de enkelte Folks indre Forhold. At han kunde omarbejde og forkorte det allerede skrevne, er aabenbart ikke faldet ham ind. Denne Arbejdsmetode kom han forøvrigt aldrig over, men han udvikler senere denne Bredde til et af sin Fremstillingskunsts store Fortrin; her dækker den kun over Trængsel af Stof. Heller ikke til Holbergs senere Fortællekunst og Ævne til at fremdrage væsentligt mærkes der noget. Begivenhederne gives rent annalistisk uden faste Linjer eller Synspunkter. Karakteristikken af Personerne er ikke blot ikke dyb, men ofte naiv og intetsigende; Erik Menved er »en meget sagtmodig og yndig Konge«, Frederik I af Danmark »en meget mild og dydefuld Herre og derfor overmaade elsket«². Catilinas Sammensværgelse skildres saaledes: »en Hob arrige Skalke, som sad i Skyld op til Ørene, havde rottet dem sammen at sætte Ild paa Staden og omkomme Borgmesteren og det hele Raad. Til en Confirmation om deres Troskab mod hinanden havde de slagtet et Barn og drukket hinanden til med dets Blod. Deres Anfører var en ved Navn Catilina, et spitzfindig og forvoven Menneske, hvilken havde et stort Had til den Romerske Magistrat, besynderlig til den veltalende Borgemester M. T. Ciceronem. Denne farlige Conspiracy blev aabenbaret af en Hore ved Navn Fulvia og de sammenrottede haardeligen straffede. Catilina selv, som havde med et stort Anhang forladt Staden, holdt et skarpt Feltslag med Antonio, hvorudi han omkom tillige med hans slemme Consorter«.

Vender vi os imidlertid fra Introductionen til »Anhanget«, da er det, som om det var en helt anden Forfatter, der møder os, langt mere moden og overlegen. Stoffet er ved de tre Lande, der skildres (Tyskland, England og Holland), klart ordnet under al-

¹ Introd. Saml. Skr. I, S. 9.

² Karakteristikerne er en naiv Omskrivning af Huitfeldts heller ikke dybsindige I, 298 og II, 1393 (Udg. 1652); at Huitfeldts Kærlighed til Frederik I bunder i Standsinteresse, forstaar Holberg ikke.

mindelige Synspunkter: Indbyggernes Naturel, Landenes Beskaffenhed, Regeringsform, Religion, Styrke og Svaghed. Stilen er simpel og klar. Og de forskellige Afsnit illustreres med en Mængde Kendsgerninger, der gør Indtryk af at bero paa Selvsyn. Mest gælder det Afsnittene om England og Holland, mindst det om Tyskland. Der fortælles om Englændernes stærke Fysik og megen Kødspisen, om deres Beundring for Kvinden, om deres extreme Sind; om Kvæget der gaar uden Hyrde paa de store Græsgange; om de glubske Bulldogs, om Hanekampene og de høje Væddemaal, om Ceremoniellet ved Parlamentsforsamlingerne o. s. v. Man har tilsyneladende ikke uden Grund i disse Skildringer set Resultaterne af, at Englands- og Hollandsrejserne har skærpet Holbergs Modtagelighed og Iagttagelsessevne og vakt hans Interesse for de store Landes politiske, økonomiske og religiøse Problemer.

Undersøger man imidlertid Anhangets Forhold til de Kilder, Holberg her har benyttet, hvad mærkelig nok aldrig er gjort, viser Sammenhængen sig at være en anden. Holberg har her nemlig i langt højere Grad end i Introductionen afskrevet sine Kilder, undertiden hele Afsnit i Sammenhæng, undertiden, naar Kilden har været for vidtløftig, kun nogle Linjer fra Begyndelsen af de enkelte Kapitler, der kædes sammen til en Helhed. Det gælder ikke mindst de Steder, der synes at hvile paa Selvsyn. Naar Fremstillingen af Tysklands Forhold er mest tør, beror det ikke, som Francis Bull formoder, paa, at Holberg har opholdt sig kortest i dette Land; og hans levende Fremstilling og mange Eksempler for Englands og Hollands Vedkommende ikke paa, at han har opholdt sig længst i disse Lande, men paa at hans Kilder til disse to Lande er mere levende end den tyske »Europäische Herold«.

Sine Kilder nævner Holberg selv for største Delen i sin »Fortale til Læseren«. De væsentligste af dem er for Tysklands Vedkommende Fr. L. v. Franckenbergs store Værk »Der europäische Herold« (1688. Udg. 1705 i 2 Bd.) samt den lille Bog »De statu Imperii Germanici«, som Pufendorf 1667 udsendte under Pseudonymet Severinus de Monzambano. For Englands Vedkommende er Hovedkilden det anonyme Værk »The present State of

Great Britain« (1707). For Hollands Vedkommende har han meget benyttet en lille Bog af den engelske Gesandt i Nederlandene Temple: »Remarques sur l'estat des provinces unies des Pais-bas« (1685). Om sin Benyttelse af sine Kilder siger Holberg, at »hvorel jeg kan ikke nægte, at jeg jo haver kiget hid og did ind udi saadanne Boger, ja endogsaa udkrevet noget som findes godt i dem«, haaber han dog at »undgaa den Blame, som tillægges en Del Skribenter af samme Materie, at have udkopieret andre universelle Auteurs eller grundet mit Skrift paa nogen af dem«. Holbergs Haab om at undgaa den Blame at have udkopieret sine Kilder er ikke berettiget; han har endda udkopieret dem meget nøje.

Der skal gives et Par Prøver paa Holbergs Benyttelse af sine Kilder, særlig for Englands Vedkommende, fordi det jo særlig er Forholdet til dette Land, der har Interesse for denne Afhandling. Forholdet er ogsaa her simplest, fordi en enkelt Kilde, nemlig »The present State of Great Britain« er saa stærkt og nøje benyttet baade for Ordningen og for Stoffet. Den følgende Prøve paa nøje Benyttelse af Kilden omhandler flere af de Ting, der synes at bero paa Selvsyn; andre Eksempler kan hentes fra nedenstaaende Paralleler¹.

¹ Kapitlerne i Anhanget svarer saaledes til Kapitlerne i »The present State«:

- I. Om den Engelske Nations Art og Egenskab = Of the English Britains... their Complexion, Constitution, Temper and Genius (Pres. State S. 216).
- II. Om Religionen udi Engeland = Of the Religion and Morals of the English (Pres. State 226 f. Hos H. flere Tilføjelser).
- III. Om Englands Frugtbarhed og Herlighed = Of the natural beauty of England and the fertility of its soil (Pres. St. 10 ff.).
- IV. Om den engelske Handel = Of the vast trade of Engl. (S. 239).
- V. Om de engelske Ordener og Stænder = Of the several Orders and Degrees among the English (S. 251, 270).
- VI. Om den engelske Regering; Kongen, de 9 store Ministre = The government of Engl. Of the King. The nine great officers of State (285 ff.).
- VII. Om Parlamentet = Of the Parliament of Great Britain (S. 431).
- VIII. Om Dronningens Geheime Raad = Of Her Majestys Most honourable Privy council (S. 424).
- IX. Om de høje Retter = Of the courts of judicature etc. (463).

The present State of Great Britain I. 216.

The English Britains (as most People in Europe) are an aggregate Body of several Nations; but chiefly of Saxons Danes and Normans, not without some Mixture of Roman and British Blood

Their speech accordingly is a Compound of several languages, but chiefly the Saxon, Latin and French. . . The Saxons next introduced their Language (a Dialect of the Teutonick). . . The Normans.. the French Tongue, to bee learnt at the School by the Saxons. And till the 36th years of Edward the Thirds Reigh, the Statutes of England, Pleadings, Sermons, Schools and Writings were in Norman

S. 218.

From the English Language I proceed to their Complexion, which answers to their Climate. For they are not Sunburnt as in hot Countries, nor Weather

Holberg: Anhang Saml. Skr. I, 432.

Det Engelske Folk er et Legeme sammensat af adskillige Nationer, besynderlig Sachser, Danske, Normænd og gamle Britannier.

Deres Sprog iligemaade er sammenskrabet af adskillige Fremmede, besynderlig gammel Sachsisk, Latin og Fransk. De Angler førde ind udi Landet med sig det Sachsiske eller Teutoniske Sprog. De Normænd det Franske, hvilket udi lang Tiid blev lærdt udi Skolerne, og vare alle Englands Lover, Rettergange Prædikener og andre Skrifter paa Fransk indtil det 36te Aar af Edvardi 3 Regering

Fra det Engelsk Sprog begiver jeg mig til Indbyggernes Complexion, hvilken svarer til deris Clima; Thi de blive ikke forbrændte ud af Soelen som udi

- X. Om de engelske Assizer og Sessioner = Of the Assizes and Sessions (480 og 487).
- XI. Om Dronningens Herskaf, Titul og Vaaben = Of the Queens Dominions, Title and Arms (S. 346).
- XII. Om Dronningens Magt baade til Lands og til Vands = Of the Queens forces both by Sea and Land (S. 350).
- XIII. Om Dronningens Hof. Dronningens Indkomster = Of the Queens court (S. 371). Of her Majestys Revenues (S. 407).
- XIV. Om de itzige Prinser og Prinsesser af det kongel. Blod og Successionen udi den protestantiske Linie = Of the present princes and princesses of the Blood Royal and the Settlement of the Succession in the Protestant line. (S. 341).

beaten as in cold Regions, and I dare presume to say, that no country in Europe can outvy England for Charmingness of Youth. . . .

A Woman therefore is one of the six Things, in which England excells, according to the Verse: Anglia, Mons, Pons, Fons, Ecclesia, Femina, Lana

The English are generally of a strong Constitution, but it is commonly spoiled by Education. For when they want their usual Food, good Bread and Meat especially, they are presently to seek. . . Therefore it is commonly said, that a Scotchman will soon starve an Englishman

(S. 11) In short, England abounds in alle Things necessary for the Subistence of Man. As for drinks 'tis true, we have no Wine of our own Growth. . . but by navigation we have the greatest Variety of Wines, that can be got. . . The Corn-fiels are full of Corn, the Meadows of Pasture for Cattel. . . .

(S. 14) England has had Wolves formerly. But History tells us, that she was rid of 'em by the Welch. Whose Prince being tributary to Edgar, a Saxon King of England, to whom he paid a yearly Tribute, Edgar changed that Tribute into 3000 Wolves-skins. Upon which the

de varme Lande, ey heller fordervede af Kulden som udi de Kaalde, hvorføre der falder saa deyligt Folk udi Engeland som nogensteds udi Europa

Og er det Engelske Qvindekion en af de 6 Ting, som Engeland saa meget berommer sig af i det bekiendte Vers:

Anglia, Mons, Pons, Fons, Ecclesia, Fæmina, Lana.

De Engelske ere almindeligen af sterk Helbred, men de blive fordævede ved deres kræsne Opdragelse. Thi naar dem fattes got Mad, besynderlig Kiød, blive de strax syge. Derfor siger man gemeenlig, at en Skot kand snart svælte en Engælænder ud.

(S. 441) Engeland har overflod af alle Ting, som udkræves til Menniskets Underholdning, iligemaade det som tiener til Vellyst, foruden at det fattes Olie og Viin. . . dog kunde de have saamegen Viin, som var til Nødtørftighed, hvis ikke Nationen lagde sig saa meget efter Skibsfart. Der er en besynderlig Mængde af Korn og Qvæg, og det saa godt som nogensteds er at finde.

Det mangfoldige Qvæg løber adspred uden Hyrde og uden Frygt, efterdi der er ingen Ulve udi Engeland, hvilket menes at være kommen deraf, at Edgar den Sachsiske Konge forandrede den Skat, som han Aarligen bekom af de Walske Fyrster til 3000 Ulveskind, hvorudover de

Welch grew so sharp in Wolf-hunting, that they cleared England from those pernicious Creatures. So that the sheep keep the Field day and night without any Danger.

(S. 13) Here are also Dogs.. all of 'em strong and full of Mettle. Our Mastiffs, especially those we call Bulldogs, are of unmatchable Courage. One of these Dogs will fight any thing alone, Bull or Bear, Tiger or Lion; and will not quit his hold, till he gets the Victory or loses his Life on the Spot. A lion was killed by one of these Dogs in the reign of the late King Charles.

The same it is with english cocks, when well matched and prepared some time for fighting by a particular diet.....

....But 'tis observable, that an english dog or cock, transported beyond Sea, degenerates.

Walske bleve saa ivrige udi at jage og skyde Ulve, at de udi en Hast rensede Engeland fra disse skadelige Dyr, hvor vel jeg troer, at de store Engelske Hunde, som udi Styrke og Grumhed ikke nogen steds udi Verden have deres Lige, have giort det meste der til. Een af disse Hunde besynderlig af dem som kaldes Bulldogs kand figte imod en Oxe, Biørn, Tiger eller Løve, og forlader ikke sit Græb, førend han har faaet Seyeren eller selv bliver liggende. Udi Caroli 2 Tider blev en Løve omkommen af saadan en Hund.

Saa stridbare ere ogsaa de Engelske Haner, hvilke Indbyggerne lade figte mod hverandre for Tiisfordrif og sette Store Gevinster paa dem, til den Ende lade de dem vel fæde og styrke dem ved en besynderlig Spise. Men det er at merke, at saasnart disse Haner og Hunde komme udenlands, miste de deris Mood.

For Hollands og Tysklands Vedkommende er Kilderne noget flere end for Englands Vedkommende, men de benyttes paa samme Maade. Et Par korte Prøver skal anføres:

Holland.

Temple: Remarques sur l'estat des provinces unies des Pais Bas. Haag 1685. S. 152.

De leur Peuple et de leur Humeur.

Le peuple de Hollande peut être divisé en ces classes diffé-

Holberg: Anhang Saml. Skr. I, 485.

Om den Hollandske Nation og dens Egenskab.

Den Hollandske Nation bestaaer af Bønder, Matroser,

rents: les Païsans, ou ceux qu'ils appellent Boeren qui labourent la terre, les Matelots ou gens de Marine... les Marchands, ou gens de Commerce, qui remplissent leurs villes, les Rentiers, qui vivent dans les principales Villes..., & les Gentils hommes, ou les Officiers de leurs Armées

Ceux de la premiere classe sont plutôt assidus que laborieux, qui ayant l'esprit grossier et bas ne veulent pas être rudoyés ny rabroiiés, mais il faut que ceux qui en veulent tirer du service, les flattent et les cajolent.....

Ils ne vivent ordinairement que de legumes, de racines et de laitage; et je juge que c'est à cause de cela que leur force et leur vigueur ne semble pas répondre à la taille de leur grand corps.

Les Matelots sont plus simples, mais aussy plus rudes et plus grossiers, soit qu'ils tiennent de l'élément, dans lequel ils vivent, ou de la nourriture qu'ils prennent.....

Les Marchands et les Artisans..... sont plus éveillés; car le commerce et la conversation de Ville raffine l'esprit, bien qu'ils ne soyent pas fort inventifs... mais ils sont admirables à imiter...

Kiøbmænd, Rentenerere, Adelskab og Officiers ved Krigs Hærene

Bønderne ere meere fornoyelige og sparsomme end arbeidsomme. De ville ikke være tracterede med Haardhed, hvorfor man maa give dem gode Ord, i fald man vil have nogen Tieneste af dem

De leve gemeenligen af Rødder og hvad som gøres af Melk, hvilket synes at være Aarsag til, at deris Styrke og Mandighed ikke svarer til deris store og føre Lemmer.

Baadsvolkene ere meere eenfoldige, ogsaa meere grove og plumpe, hvilket foraarsager enten deris Element, eller den Føde de bruge.

Kiøbmænd og Handverksfolk er meere muntere og artige, thi Handelen og Bylevnet raffinerer Sindet; dog ere de ikke beqvemme til at opfinde noget, men meget forunderlige udi at eftergøre....

Tyskland¹.

Der Europäische Herold I,
86 ff. (Udg. 1705).

Der Umkreis erstreckt sich auff die 465 Meilen. . . Darneben ist Teuschland voll von schönen Landschaften, Städten und Dörffern. . . Es ist Teutschland auch gar volkreich. . . und es ist nicht ohne Grund dafür geachtet worden, dasz ohne Merckung einigen Abgangs 200,000 Soldaten allhier erworben werden könnten; wie dann auch für gewisz gesaget wird, dasz der Kayser allein in seinen Erb-Ländern 100,000 Reuter und so viel Fusz-Knechte zuwege bringen könne

Auswendig trägt es allerhand edle Früchte insonderheit aber Weine, unter welchen die fürtrefflichsten sind, der Rheinische, Moseler, Necker, Oesterreichischer, Tyroler und Francken Wein. . . Hergegen wird in diesen mitternächtlichen Gegenden der Mangel durch die fürtreffliche, gesunde und wohlgeschmakte Naumburger-Zerbst. . . Biere ersetzt

. . . Getreyde, welches allhier so überflüssig wächst, dass auch

Holberg: Anhang
Saml. Skr. I. 395.

Tydskland er et mægtigt stort Land, nemlig 465 Mile udi Omkreds; fuld af store og smaa Stæder og Flækker. Og meget folkerigt,

saa at man ikke uden grund har holdet fore, at man der udi Landet kunde hværve 200,000 Soldater uden noget stort Kiendtegn til Mandskabets Forringelse, og siges der forvist, at Keyseren alleene udi sine Arve-Landee kand bringe paa Benene 100,000 Ryttere og ligesaamange Fod-Folk.

Tyskland giver ogsaa mange skønne Frugter, besynderlig Viin, hvoriblandt de fornemste ere: Rhinsk- Mosel- Necker- Østerrigsk- Tyroller- og Francker-Wiin. Og om udi de Nordlige Parter findes lidt deraf, saa erstattes denne Mangel igien ved de mange skønne Slags Øl.

Ydermeere frembringer Tydskland saadan Mengde af

¹ Ligesom Holberg ved England følger sin Kildes Inddeling af Stoffet, følger han for Tysklands Vedkommende for en væsentlig Del Inddelingen i »Der Europ. Herold« I: Kap. I i Anh. »Om Tysklands Deling udi Kredse (Europ. Her. I, 44 ff.); Kap. III Om Landets Frugtbarhed og Rigdom (Europ. Her. I, 45 ff.); IV Om hans Kejserslige Majestæts Udvælgelse (Europ. Her. I, 52 ff.) o. s. v.

Efter Sev. de Monzambano: de Statu Imperii Germanici S. 173 ff. er Anhangets Kap. X taget næsten ordret. Efter Pufendorf: Einleit. I, 622 ff. er Anhangets Kap. XV med nogle mindre Tilføjelser.

die anbenachbarte Länder davon gespeiset werden können . . . über dieser findet sich eine grosse Menge . . . Fischen . . . Die Felder und Wälder sind voll des schönsten und besten Weidwercks und Wildpräts. An Zahmen und Heerd-Vieh ist auch kein Mangel, und sind insonderheit die oldenburgische Pferde die Westphälisch und Bayerische Schweine, die SchweitzerKühe u. m. beruffen

Korn, at det ogsaa kand bespiise de omliggende Lande. Floderne og Søerne give adskillige slags Fiske; Skovene mangfoldig Vild, Tommer og Maste, hvoraf en temmelig Deel føres til Holland. Paa tamme Dyr er ellers ingen Mangel og er besynderlig berømte de Oldenburgske Heste, de Westphalske og Bayerske Sviin

I Anhanget findes vel blandt alt det laante Dele, som skriver sig fra Holbergs egen Haand, f. Eks. den udvidede Fremstilling af de religiøse Forhold i Landene, der aabenbart har interesseret Holberg stærkt i hans Egenskab af Teolog. Holbergs egen Idé er det vel ogsaa, naar han under Holland aftrykker Forfatningen fra Utrechterforeningen 1579 og efter England Unionstraktaten med Skotland 1707, der sikkert har været meget drøftet under hans Ophold i England. Men selv med disse Ting in mente kan man kun i meget uegentlig Forstand kalde Anhanget et selvstændigt Værk af Holberg. I hvert Fald kan man ikke benytte det som Vidnesbyrd om, at Englandsrejsen har fyldt ham med stærke personlige Indtryk af Lande, Folk og Institutioner, og om at hans Stil i dette Værk er let og fri, fordi han skriver om Ting, han selv har set. Hans Stil er hans Kilders. Det vilde i modsat Fald ogsaa være mærkeligt, at han i sit næste Værk, »Natur- og Folkeretten« 1715, atter udtrykker sig paa sin gamle ubehjælpsomme Maade.

Og samme Resultat kommer man til, hvis man undersøger de Udtryk for hans Personlighed og Anskuelser, der kommer til Orde i de to Ungdomsværker.

Det er ingen selvfølende Forkynder af nye Anskuelser om Politik og Religion, der her møder os. I Introductionens Fortale til Læseren er det en saare ydmyg og beskeden Mand, der træder

frem for Publikum og søger at stemme det venligt overfor sit Værk. »Mit ringe Værk« kalder han det; »bliver dette lille Værk vel imodtaget, skal jeg beflitte mig paa det, som bedre er«; han haaber, at »den gunstige Læser holder mig som en ung Person til gode de Vildelser, som findes derudi«, og at Læserne »som oprigtige Patrioter lige saa gjerne læser dette danske Compendium« (som de tyske), saa at »Oplæggeren ingen Skade lider derved«; Værket er fremkommet »ikke af Ambition, men alene for at tjene mine Landsmænd, der har bedt mig derom«. Naar han særlig fremdrager den moderne Historie, er det, fordi han »her retter sig efter de flestes Gout« — Pufendorf siger, at han gør det, fordi det er nyttigt for unge Statsmænd, hvad Holberg i Grunden vel ogsaa mener. Denne Fortale staar i den stærkeste Modsætning til den tilsvarende overlegne Fortale af Pufendorf i hans »Einleitung«, hvori han gør Rede for den Nytte, et teoretisk Kendskab til den moderne Historie og Landenes Kaar kan have for den vordende Verdens- og Statsmand, selv om Livet og Statstjeneren har lært ham, at den endelige Viden »maa læres mere af egen Praksis eller af fornuftige Embedsmænds Relation end af Bøger«. I meget minder Holbergs Fortale om de rahbekske, som Øhlenschläger parodierer i »Sanct Hans Aftenspil«.

Og nu hans Anskuelse, politisk, religiøs og videnskabeligt. Politisk er Holberg her som han altid vedblev det, den danske Enevældes svorne Mand; Enevælden havde jo bragt ordnede og rolige Forhold og Lighed for Borgerstanden. Han viser i Ungdomsværkerne saa lidt som senere nogen Interesse for, end ikke nogen Forstaaelse af, den frie engelske Forfatning, som han forøvrigt slet ikke mener er saa fri; en Konge kan efter hans Mening altid faa sin Vilje overfor Parlamentet; den er ham for ustabil med sine Partimodsætninger, mindende om en Febricitants Tilstand¹. Hans Hjærte er, efter hans danske Oprindelse og hans Oxfordvenners Syn, i Forfatningskampen helt hos Stuarterne; han er opfyldt af Medlidenhed med »den kongelige Martyr Carolus I« (forandret efter hans Kilde, der blot har

¹ Edv. Holm: Holbergs statretlige og politiske Synsmaader 1879 S. 26 ff.

»King Charles«¹; Cromwells Tilhængere er — trods al Beundring for Cromwells Regeringsdygtighed — »dette skælmsagtige Parti«². Jacob 2 var en god og from Herre, der alene havde den Fejl, at han var for geneget til den romerske Kirke; for den politiske Side af Revolutionen 1688 har Holberg ingen Sans, den er for ham kun Protestantismens Sejr over Katolicismen³. Religiøst møder vi intet Spor af Kendskab til end sige Sympati for Fritænkning; han er en rettroende luthersk teologisk Kandidat og som saadan fuld af Kritik overfor Paver og Munke; i Fortalen til Introductionen sparer han ikke paa gudfrygtige Talemaader; »om Gud sparer mig Liv og Helsen«, »med Guds Hjælp«; og Dedikationen ender som omtalt med en ikke kort Bøn til Gud om, at han vil bevare Kronprinsen i sin Frygt og den evangeliske Sandhed.

Og paa samme Maade forholder det sig med hans Stilling og Kendskab til den moderne engelske Litteratur, Erfaringsvidenskaben, Filosofien o. s. v. I Anhanget har han et lille Afsnit om Litteraturens og Videnskabens Tilstand i England; det er Afskrift efter hans stadige Kilde, »The present State of Great Britain«⁴; men det er dog vel et Udtryk for, hvad Holberg efter sin daværende Viden har fundet det rimeligt at omtale som væsentligt. Af Navnene paa Videnskabsmænd i Holbergs Kilde er der et eneste, der repræsenterer den nye Eksperimentalvidenskab, nemlig Francis Bacons; netop det udelader Holberg i sin Oversættelse. De Videnskabsmænd, hvis Navne han beholder, er alle Historikere, Jurister og Teologer, altsaa Repræsentanter for de Videnskaber, Holberg paa dette Punkt af sin Udvikling havde Interesse for og behandler i sine Skrifter. Man har, ikke mindst fra norsk Side, hævdet, at Englandsrejsen ogsaa skal have haft Betydning for Holberg som Dramatiker, han skal paa

¹ Anhang (Saml. Skr. I, 454). Kilden, der afskrives, er *The present State of Great Britain* I, 432.

² Introd. (Saml. Skr. I, 244).

³ Holm anf. Sted.

⁴ Anhang. Saml. Skr. I, 434, oversat efter »*The present State of Great Brit.*« I, 224.

den have stiftet Bekendtskab med og faaet Interesse for engelsk Drama og have set engelsk Komedie i London. Det sidste er muligt; men mere talende er det, at han af sin Kildes Liste over skønlitterære Forfattere udelader netop de faa Dramatikere, der nævnes: Beaumont og Fletcher og Ben Jonson. Den Litteraturart, de repræsenterer, har — selv om han har besøgt Skuespilhuse i London — endnu ikke haft nogen Interesse for ham, saaledes som Historien, Juraen og Teologien havde det.

Resultatet af ovenstaaende er det selvfølgelig, men næppe tilstrækkelig paaagtede, at Holberg ikke lige fra Begyndelsen af er den store Forfatter, der kommer fra »de Lande, hvor de frie Levemaader ere« med fuldtfærdige moderne Meninger; men at han som alle har gennemgaaet en Udvikling. I de ældste historiske Værker ser vi ham ved Begyndelsen af denne, »en ung Person« som han selv kalder sig, og i meget ret uudviklet. Hans Interesser er foreløbig historiske, juridiske og teologiske. Og til sit første aandelige Gennembrud faar han Impulsen, ikke fra England, men fra København særlig fra Christian Reitzer. Noget andet er, at latente Indtryk fra Englandsrejsen kan have bidraget til hans senere Fordybelse i engelsk Litteratur, mest vel i Tiden efter Frankrigsrejsen. 1727 kender han den deistiske Litteratur¹ og 1728 Hovedmanden i den moderne engelske Videnskab, John Locke².

Naar man for at dokumentere et bestemt Synspunkt samler Bevisligheder for dette sammen paa eet Sted, kommer de let til at virke tungere og noget mere ensidigt end helt rigtigt er. Saaledes vel ogsaa med det foregaaendes Forsøg paa at placere Holbergs Ungdomsværker. Til trods for alle Skrøbeligheder har de deres Betydning ogsaa ud over det at fortælle om Forfatterens Udviklingstrin og Personlighed ved Begyndelsen af hans Løbane, da han kom hjem fra England. De er, som ofte fremdraget, det første Forsøg her hjemme paa at give en samlet Frem-

¹ I Levnedsbrev (Winkel Horn) S. 182.

² Oftere i 2den Udg. af Natur- og Folkeretten 1728. Kåre Foss: L. H.s naturret. 1934. S. 356.

stilling af Europas Historie, særlig i den nyeste Tid, og gennem gode udenlandske Kilder at berette om Folkekarakteren, den naturlige Beskaffenhed, Forfatning o. s. v. i et Par af de Lande, der havde Betydning for Danmark. Derved imødekom Forfatteren den Interesse for Forholdene udenfor Sognegrænsen, som bl. a. Aviserne var begyndt at vække i bredere Befolkningslag, og hvis Skrøbeligheder Holberg senere kritiserede. Og trods al Ufuldkommenhed møder vi i Ungdomsværkerne ikke sjældent ligesom Varsler om den senere Holberg. Allerede i Introductionen er der frie og muntre Stykker, f. Eks. i Slutningsafsnittet om Rusland Fortællingen om de mange falske Demetrius'er; da den femte er bleven »taget ved Vingebenet« og henrettet, »havde ingen mere Appetit at være Demetrius«. Og Oversættelsen af Anhangets levende Kilder har sikkert virket frigørende; Anhangets Fortale er langt mere selvbevidst og fri end den ydmyge Fortale til Introductionen; efter Pufendorfs og Thomasius' Anskuelse tages der Afstand fra den teologisk-formalistiske Universitetsdannelse: »fordi en er en Academicus, derfor følger ikke at han skal bryde sit Hoved med Distinctioner og Gloser og drive Tiden bort med at formere Syllogismos eller at grave sig ned udi Antiquiteter«. Vi møder ogsaa i begge Bøger lejlighedsvis Komedieskriverens Forkærlighed for det konkrete frem for det abstrakte Udtryk, Lysten til at gøre levende og personligt; den Ting, at han ikke af pedantisk Purisme vil sky alle fremmede Ord og bruge forældede danske, udtrykker han ved, at han ikke »vil kalde nogle gamle Ord fra Landflygtigheden igen, som have været mere end 100 Aar af Moden og her ud over ere blevne ganske uforstaaelige«, en Levendegørelse af samme Art, som naar Marlborough i Slaget ved Hochstedt siges at have »givet det franske Monarchi saadant uformodet Ørefigen, at det ligger endnu paa Knæ«, eller at Huguenotterne rebellerede, »efterdi man havde oprejst for deres Næse den Fæstning Fort Louis«. Eller hans respektløse Humor overfor Fortidens Store; han er paa lige Fod med dem og titulerer dem ikke sjældent »den gode«; »dette syntes den gode Alfonso kom ham noget underligt for«; Catilinas Sammensværgelse er for ham en Sammenrottelse af en Bande Gaudiebe (se

ovenfor S. 10), et Synspunkt der maaske ikke er helt urigtigt, men Ibsen saa jo Tingen under en anden Synsvinkel. Stærkest og vel ogsaa smukkeste kommer denne Følelse til Orde overfor hovmodige og tyranniske Personer, hvis onde Planer mislykkes; Xerxes' Fald, der jo gav Aischylos Stof til en stor Tragedie, refereres af Holberg med ironisk Skadefryd over, at den vældige Ødelægger tilsidst maa luske beskæmmet bort: »Efter dette ulykkelige Slag (ved Salamis) tænkte Xerxes, det var ikke Tid længer at bie udi Grækenland, hvis Indbyggere havde ladet se saa liden Respekt for hans Majestæt og forfærdelige Krigshær, og derfor af sin Feltherre Mardonio lod sig letteligen overtale at vende Næsen til sit kære Fæderneland Persien, hvor han ikke skulde møde saadan Anstød. Da han kom til Hellesponten og vilde gaa over den store Bro, han tilforn der havde lagt, fandt han, at Stormen havde været lige saa næsevis som tilforn og ruineret den ganske. Hvorfor han maatte gaa over til søs, som nogle siger udi en Fiskebaad«. Om den senere Holberg minder ogsaa hans Glæde over det engelske Videnskabernes Selskabs uafhængige Devise: Nullius in verba.

Og Gang paa Gang kommer i Fortalerne Ønsket frem om at give noget godt nyt paa dansk. Ogsaa om selv at komme til at skrive »en ren Dansk«. I sine »Ortografiske Anmærkninger« fortæller han senere (1726), hvor svært det faldt ham, da han kom tilbage fra sine Udenlandsrejser og skulde til at optræde som Forfatter, at »hitte paa Ordene« og at »ortografere dem ret«; »jeg skrev derfor ligesom Ordene udi en Hast kunde falde mig ind«¹. I Introductionen er Sproget ogsaa i alle Henseender urent. I Fortalen til Anhanget er Holberg opsat paa at raade Bod herpaa;

¹ Holberg: Orthografiske Anmærkninger. Saml. Skr. IV, 796. D. Arup Seip mener (Holberg Aarbog 1921, 55), at Holbergs sproglige Ubehjælpssomhed efter Udenlandsrejserne skyldes hans norske Oprindelse. Herimod taler Holbergs egne Ord, at Aarsagen er, at han aldrig i Skolen har lært ordentligt dansk, og at han paa sine Udenlandsrejser er kommen ud af Øvelse. Ogsaa den Ting, at intet af de udanske Ord, som Holberg siger faldt ham i Pennen, er norske, de er tyske (Pitskaft, beoagte, dessen) og skyldes aabenbart hans tyske Skolegang i Bergen. Der skal bevises, at Holberg er »en »utenforstaaende«, naar det gjaldt dansk Sprog«.

»hvad sig anbelanger Stilen, da har jeg beflittet mig paa en ren Danske og sjælden indført fremmede Ord, naar jeg har kunnet finde forstaaelige Danske, undtagen her udi Fortalen«; dog vil han ikke, »selv om man kan exprimere sig udi fleste Materier uden at forskrive fremmede Gloser fra andre Steder«, opgive de fremmede Ord, der er »ligesom naturaliserede her udi Landet«. Det er ikke urimeligt, at ogsaa denne Interesse for rent dansk Sprog hos Holberg skyldes Paavirkning fra Chr. Reitzer. Der var jo hos mange i Tiden en ikke ringe Uvilje mod fremmed Indflydelse, ogsaa paa det sproglige Omraade. Men det man kæmpede for, var egentlig nok saa meget at udrydde den Mening, at tysk og fransk skulde anses for finere end dansk, som for at skrive et rent og ublandet dansk. Ikke blot Grams, Lintrups og Chr. Rantzaus Breve er skrevet i Tidens almindelige precieuse Blanding af dansk, latin og fransk, men ogsaa Chr. Falsters, skønt hans Stil i Satirerne er ren. Reitzers Breve¹ er derimod skrevet i et ganske simpelt og helt personligt Sprog — et Udtryk for hans fordringsløse og hjærtensgode Sind — og de er uden een fremmed Glose. Selv om den lidet skrivende og beskedne Mand ikke offentlig har fremsat nogen Sprogteori, er hans Praksis — sjælden som den er — sikkert Udtryk for noget, der har ligget ham paa Hjærte. Og sammenholdt med den store Indflydelse, Reitzer i det hele har haft paa den unge Holberg, er det ikke fjærntliggende ogsaa at spore den paa det sproglige Omraade; Holbergs Interesse for rent Dansk vaagner jo netop i Tiden 1711—13. Den gængse Tro, at Professorerne ved Københavns Universitet ved Holbergs Hjemkomst skulde være en Samling utidssvarende Forsteninger, passer ikke. Der var en Del af den Slags, men ikke faa var menneskeligt og praktisk fremragende Mænd (Chr. Worm, Poul Vinding, Gram), ikke faa stod Maal med Tidens almindelige Lærdom; og enkelte som Reitzer og den fremragende Kirurg Joh.s de Buchwald gjorde de unge bekendt med vigtige nye Strømninger i deres Videnskab; Buchwald fra 1690 ved Øvelser og Forelæsninger paa sit private kirurgiske Akademi, fra 1717 som Professor ved Universitetet.

¹ Se de menneskelig smukke Breve fra Reitzer til den ganske unge Student Chr. Falster fra 1712 i Chr. Bruun: *Falsteriana* 1869 S. 198 ff.

Tillæg.

Prøver paa Holbergs Kildebenyttelse i Introductionen.

John Milton: The history of Britain .. from the first traditional Beginning continued to the Norman conquest 2 Ed. 1678.

(S. 8 om forhist. Tid)

Samothés or Dis a fourth or sixth Son of Japhet, whom they make about 200 years after the Flood to have planted with colonies, first the Continent of Celtica or Gaule, and next this Iland; thence to have named it Samothea, to have reigned heer and after him lineally four Kings, Magus, Saron, Druids and Bardus . . . these Samotheans under the Reign of Bardus were subdu'd by Albion a Giant, Son of Neptun, who called the Iland after his own name¹

Snorre: Norske Kongers Chronica.

Overs. af Peder Claussøn Kbhn. 1633. S. 40

Kong Erick udi Hordeland hafde en Datter ved Nafn Gyda . . . Der K. Harald kom nogit til alders, sende han sine Bud til hende, om hun vilde blifue hans Medhustru eller Bolskab, men hun svarede, at hun ingenlunde vilde saa spille hendis Jomfrudom, at hun skulde være den

Holberg: Introduction Saml. Skr. I, 220.

Samothés, eller Dis, den sjette Japhets Søn, hvilken de sige 200 Aar efter Floden (∩: Syndfloden) plantede med Indbyggere først det Landskab Gallia, som nu kaldes Frankrig, og derefter det Britanniske Eyland, og efter sit eget Navn at have kaldet det Samothea; og efter ham at have regeret Magus, Saron, Druids og Bardus; siden at disse Samotheanere under Bardi Regering bleve undertvungne af den Kæmpe Albion, Neptuni Søn, som kaldte den hele Ø Albion efter sit Navn

Holberg: Introduction Saml. Skr. I, 299.

Kong Erik udi Hordeland, siger hand (Snorre), hafde en Daatter ved navn Gyda, hvilken Kong Harald begiærede til sin Med-Hustrue; mens

fick saadant Svar, at hun icke vilde spille saaledis sin Jomfrudom, at være dens Konges

¹ Hvor Holberg i det flgd. citerer John Speed og Heilys er Milton sikkert Kilden. Lignende Eks. kan hentes fra John Speed; History of Great Britain (1623 f. Eks. Vilhelm Erobreren), Rich. Baker; Chronicle of the Kings of England (2. Udg. 1643 Edw. II) o. a.

Kongis Hustru, som icke hafde uden nogne Læne at raade ofuer; oc at hun storligen forundrede sig, at ingen aff de Konger her i Norrig vilde indtage og underlægge sig alt Norrig oc bliffue der ofuer en Enevolds-Konge, saa som K. Gorm hafde gjort i Danmarck oc K. Erick hafde gjort i Sverig. . . Kongen suarede. . . det lofuer oc forpligter jeg mig oc det suær jeg ved Guderne. . . at jeg skal huercken lade klippe eller kiemme mit Haar, førend jeg faar vundet oc underlagt mig alt Norrig. . .

Strax derefter forsamlede K. Harald og K. Gutorm en stor Krigshær (og erobrede Kongerigerne). . . Hand sette en Jarl (det er en Grefue) over huert Læn, som skulde. . . hafue til sin Underholdning den tredie Part der aff met Kongen oc derfor holde Kongen 40 væbnede mænd udi Krigen. . . . Oc derefter holt hand altid Trondhjem for sit rette hjem og lod bygge der en stor Kongelig gaard, som Laden bleff kaldet
sst. S. 330 ned.

Huitfeldt I, 94.

Hand drog at Jerusalem udi det 8 hans Regærings Aar. . . der fra (∅: fra Rusland) til Constantinopel oc bleff ærligen undfangen af Keyser Alexio. Der

Hustru, som hafde ickun nogle faa Lehn at regiære over,

(anbringes af Holberg længere nede)*

hvilket Svar, da Kong Harald fick at viide, forpligtede hand sig til ved Eed icke at kiemme eller klippe sit Haar, førend hand hafde bemestred sig heele Norge og* giordt sig til en Eenevolds Herre ligesom Kong Gorm udi Dannemarck og Kong Erick udi Sverige*. Udi det Forsæt samlede hand en haab Folk sammen, hvormed hand gjorde sig alle Kongerigerne underdanige. Og effter at hand saaledis var bleven alleene Enevolds-Herre over Norge, satte en Jarl eller Græve over hvert Lehn, hvilke skulle have den Tredie Deel af deris betroede Provinciers Indkomster og derfor enhver af dem holde 40 Mænd til Kongens Tieneste. Sit kongl. Sæde anlagde hand til Trundhiem og lod opbygge et Slot, som blev kaldet Laden.

Holberg: Introduction Saml. Skr. I, 264.

Da Kong Erich havde regiæret udi 8 Aar gjorde hand en Reyse til Jerusalem. Til Constantinopel blev hand venligen modtagen af Keyser Alexio.

fra tog hand Afskeed oc vilde veret at Jerusalem, men paa Cypern bleff hand siug af en Feber 16 Idus Julii oc døde Aar 1105... Helmoldus udi hans Slaviske histories første Bog 50 Cap. skrifuer hannem død icke der hand drog til Jerusalem, men der hand drog tilbage.

Pufend. II, 148.

Die Königin hingegen hatte auch ein grosses Heer versammelt aus Teutschen, Dänen und Nor-

wegen, die Ivar Lycke commandirte... ward demnach an bestimmten Tage (21 Sept. 1388) eine blutige Schlacht gehalten... und ward König Albert und sein Sohn Erich samt vielen Ritters Leuten gefangen.. Und dieses geschah an eben dem Tage, an dem vor 23 Jahren Albert König Magnum gefangen genommen.

Er ward zur Königin Margareta nach.. Lindholm geführt... Wiewohl nun Schweden unter König Alberts Regierung in grossen bedruck gewesen, so gieng doch die Noth und Jammer nach seinem Gefängnis viel ärger an. Denn (seine Anhänger)... hatten auch Stockholm und Calmar Schloss samt andern festen Plätzen in ihren Händen aus welchen König Alberts Leute ausfielen und grossen

Derfra tog hand Afskeed og ville begive sig videre paa Reysen, men udi Cypern blev hand syg og døde 1105. Hvorvel andre (Margen: Helmhold Chron. Slav. L. 1 c. 50) skriver det skeede paa Bag-Reysen, efterat hand allerede havde været udi Jerusalem.

**Holberg: Introduction
Saml. Skr. I, 320.**

Derpaa samlede Dronningen en god Krigshær sammen af Norske og Danske og eftersom Kong Albert begiærede at slaas ved Falkiöping, skickte hun samme Krigshær didhen under Iver Lyckes Anførsel, hvilken udi det Aar 1388 den 21 Septembr. fick en herlig Seyer og bekom Kong Albert tillige med hans Søn Erik og mange fornemme Herrer fangne. Dette Slag blev holdt paa samme Dag, paa hvilken for 23 Aar siden Kong Magnus blev fangen.

Kong Albert blev førdt til Lindholm..Varende hans Fængsels Tid

var Sverige udi en elendig Tilstand effterdi hans Folck som haffde inde Stockholm, Calmar og andre faste Steder

giorde ved deris Udfald usigelig Skade og lagde udi Aske

Schaden thaten, verbrannten Encöping, Westeraas, Lincöping und viel andere Orten. Man konnte auch solche nicht belagern, weil die Mecklenburger aus Rostock und Wismar ihnen Volck und Proviant zuschicken kunten.

Pufend. II, 308.

Um diese Zeit hub die Evangelische Religion an sich in Schweden mehr und mehr auszubreiten. Selbige war anfangs durch die Teutsche Kaufleute ... wie auch durch die Teutschen Soldaten und verschiedene Schwedische Studenten so zu Wittenberg selbige Lehre eingenommen. Worunter der vornehmste war M. Olaus Petri, der.. nachdem er wieder nach Schweden kam, zu Strengness Canonicus.. worden.

... Insonderheit zog er den Archidiaconum Larsz Anderson auff diese Meinung, durch dessen Schutz er in die Schulen mit anderen zu disputieren anfang

Jenkiöping, Westeraas, Linköping og mange andre Steder. Mand kunde ey heller beleyre de Steder, som de hafde inde, efterdi de Mecklenborgere skickede dem Proviant fra Rostock og Wismar.

**Holberg: Introduction
Saml. Skr. I, 324.**

Paa samme Tid begyndte den Evangeliske Religion at brede sig udi Sverige. Samme blev indførdt af fremmede Kiøbmand

og Soldater
item adskillige Svenske Studenter, som hafde studered til Wittenberg. Blant dem var en ved Navn M. Olaus Petri, hvilken efter sin Hiemkomst til Sverige var bleven Kannik til Strengnes. Samme Olaus Petri fik Archidiaconum Lars Andersen paa sin Side og under hans Beskiærmelse begyndte offentlig at lære mod de Papistiske Vildfarelser.

Tillæg.

Prøver paa Holbergs Kildebenyttelse i Introductionen.

John Milton: The history of Britain .. from the first traditional Beginning continued to the Norman conquest 2 Ed. 1678.

(S. 8 om forhist. Tid)

Samothés or Dis a fourth or sixth Son of Japhet, whom they make about 200 years after the Flood to have planted with colonies, first the Continent of Celtica or Gaule, and next this Iland; thence to have named it Samothea, to have reigned heer and after him lineally four Kings, Magus, Saron, Druids and Bardus . . . these Samotheans under the Reign of Bardus were subdu'd by Albion a Giant, Son of Neptun, who called the Iland after his own name¹

Holberg: Introduction Saml. Skr. I, 220.

Samothés, eller Dis, den sjette Japhets Søn, hvilken de sige 200 Aar efter Floden (∩: Syndfloden) plantede med Indbyggere først det Landskab Gallia, som nu kaldes Frankrig, og derefter det Britanniske Eyland, og efter sit eget Navn at have kaldet det Samothea; og efter ham at have regeret Magus, Saron, Druids og Bardus; siden at disse Samotheanere under Bardi Regering bleve undertvungne af den Kæmpe Albion, Neptuni Søn, som kaldte den hele Ø Albion efter sit Navn

Snorre: Norske Kongers Chronica.

Overs. af Peder Claussøn Kbhn. 1633. S. 40

Kong Erick udi Hordeland hafde en Datter ved Nafn Gyda . . . Der K. Harald kom nogit til alders, sende han sine Bud til hende, om hun vilde blifue hans Medhustru eller Bolskab, men hun svarede, at hun ingenlunde vilde saa spille hendis Jomfrudom, at hun skulde være den

Holberg: Introduction Saml. Skr. I, 299.

Kong Erik udi Hordeland, siger hand (Snorre), hafde en Daatter ved navn Gyda, hvilken Kong Harald begiærede til sin Med-Hustrue; mens

fick saadant Svar, at hun icke vilde spille saaledis sin Jomfrudom, at være dens Konges

¹ Hvor Holberg i det flgd. citerer John Speed og Heilys er Milton sikkert Kilden. Lignende Eks. kan hentes fra John Speed; History of Great Britain (1623 f. Eks. Vilhelm Erobreren), Rich. Baker; Chronicle of the Kings of England (2. Udg. 1643 Edw. II) o. a.